

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА ЯНГИ ВАРИАТИВ ЎҚУВ ДАСТУРЛАРИНИ ЯРАТИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

*Салимов Файрат Мухамедович*¹

*Ҳасанов Аброр Амруллоевич*²

Аннотация. Ушбу мақолада мактабгача таълим ташкилотларида янги вариатив ўқув дастурларини яратиш ва улардан фойдаланиш йўллари ҳақида фикр юритилган. Хорижий тажрибаларга асосланган ҳолда янги дастурлар тавсия этилган.

Калит сўзлар: мактабгача таълим, дастур, жисмоний ривожланиш, мураббий, ёш гуруҳлари, бола ривож.

Кириш. Мактабгача таълим ташкилотининг давлат ўқув дастури Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болаларни ривожланишига қўйиладиган Давлат талабларига мувофиқ ишлаб чиқилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, унда мактабгача таълим ташкилотининг мақсад ва вазифалари, ўқув-тарбиявий фаолиятнинг асосий ғоялари ифодаланган, шунингдек, болани таълимнинг кейинги босқичига ўтишидаги асосий компетенциялари белгиланган.

МТМ давлат ўқув дастури вариатив ўқув дастурларини яратишда мажбурий таянч ҳужжат ҳисобланади. Таълим муассасалари Мактабгача таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган вариатив ўқув дастурларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Мактабгача таълим ташкилоти давлат ўқув дастури асосида ўзининг МТМ ишчи ўқув дастурини ишлаб чиқиш ҳуқуқига эга. Таълим ташкилотининг ишчи ўқув дастури муассаса педагоглари томонидан ота-оналарни жалб этган ҳолда тузилади ва амалдаги қонунчилик тартибида тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талабларига мувофиқ муайян ёш гуруҳидаги болалар учун энг мақбул ва самарали шакллар, методлар ва таълим жараёнини ташкил қилиш йўлларини белгилайдилар. Дастур мажбурий қисм ва таълим жараёни иштирокчилари томонидан шакллантириладиган қисмдан ташкил топади. Ҳар икки қисм илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талабларини амалга ошириш нуқтаи назаридан ўзаро бир-бирини тўлдирувчи ҳамда зарурий ҳисобланади.

Дастурнинг мажбурий қисми барча бешта таълим соҳаси: жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзини шакллантириш; нутқ, мулоқот, ўқиш ва ёзиш кўникмалари; билиш жараёнининг ривожланиши; ижтимоий-ҳиссий ривожланиш ҳамда ижодий ривожланишни амалга оширишга комплекс ёндашувни кўзда тутди.[6]

¹ БухДУ профессори, п.ф.н. axxxmedova@mail.ru

² Вобкент туман Спорт мактаби ўқитувчиси.

Вариатив (ўзгарувчан) ўкув дастурларини яратишда хорижий давлатлар тажрибасидан фойдаланган ҳолда дастурларни кўриб чиқамиз ва шу асосда тавсияларимизни берамиз.

Асосий қисм. Ҳамкорлик тамойилини амалга оширадиган янги дастурлар мактабгача таълим муассасалари амалиётига ўқитувчи ва болалар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг шахсга йўналтирилган моделини жорий этишни назарда тутди. Тавсия этилаётган дастурлар тузилиши ва мазмунига кўра бир-биридан фарқ қилишига қарамай, умумий жиҳатлари ҳам мавжуд. Асосий мақсадлар сифатида болалар саломатлигига ғамхўрлик қилиш, уларни ҳар томонлама ривожлантириш ва ёш хусусиятларига мос равишда тарбиялаш, мактабга тайёрлаш назарда тутилган. М.А.Василев томонидан таҳрир қилинган “Болалар боғчасида таълим ва тарбия дастури” асосида “Жисмоний тарбия” бўлими тузилган [10]. Дастур 7 ойликдан 7 ёшгача бўлган болаларни ўқитиш ва тарбиялашнинг мақсадлари, мазмуни, шунингдек, умумий вақт кетма-кетлигини белгилайди. Ҳар бир ёш гуруҳининг ҳаётини ташкил қилиш учун асослар, таълимнинг жиҳатлари ва фаолият турлари, ўқув машғулоти турлари, барча ёшдагилар учун кесишган ҳолда тузилган. Болаларнинг ютуқлари билим ва кўникмалар ҳажмининг миқдорий ўсиши орқали қайд этилади.

Дастур болалар учун кўплаб мажбурий машғулотларни белгилайди, илова қилинган ҳажмли услубий тавсиялар орқали амалга оширишнинг мазмуни ва технологиясини белгилайди. Ўқитувчига умуман болалар фаолиятини ташкил этиш бўйича қатъий кўрсатмалар берган бўлса-да, дастур турли мактабгача ёшдаги болалар учун устувор ривожланиш мақсадларини таъкидламайди, ўқитувчини индивидуал фарқларга ва болаларнинг хусусиятларини ҳисобга олишга йўналтирмайди. фаолият, аксинча, болани ўртача бирлик сифатида кўрсатишни ҳисобга олади.

Дастур боланинг соғлиғини ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш, тана функцияларини яхшилаш, тўлиқ жисмоний ривожланиш, турли хил моторли фаолият турларига қизиқиш уйғотиш, шахснинг ижобий ахлоқий ва иродавий хусусиятларини шакллантиришни назарда тутди. Дастур ёш гуруҳлари бўйича тузилган ва эрта ёш (туғилгандан 2 ёшгача), кичик мактабгача (2 ёшдан 4 ёшгача), ўрта (5 ёшгача), катта мактабгача ёшни (5 ёшдан 7 ёшгача) қамраб олади. Ҳар бир ёш гуруҳи учун жисмоний тарбия мақсадлари аниқ белгиланган, совуқ ва иссиқ даврларда тахминий кун тартиби белгиланади, бунда улар маҳаллий шароитга қараб ўзгариши мумкин. Болалар боғчасида "Жисмоний ва дам олиш меҳнати" ва "Маданий-гигиеник кўникмаларни тарбиялаш" дастурининг бўлимлари мазмунини амалга ошириш учун болаларнинг яшаши учун қулай санитария-гигиена шароитларини яратиш таъминланиши керак. Тоза ҳавода, эрталабки машқлар ва чиниқтириш машғулотларини ўтказиш, уларга маданий-гигиеник кўникмаларни ва тўғри туришни ўргатиш кабиларга эътибор қаратилади.

"Жисмоний тарбия" кичик бўлимини ўз ичига олган дастур восита кўникмаларини ривожлантириш бўйича вазифаларни тавсифлайди ва асосий ҳаракатлар, умумий ривожланиш ва спорт машқлари, очик ўйинлар рўйхатини тақдим этади. Болаларнинг ҳаракат кўникмаларини изчил ўргатиш, жисмоний фазилатларни ривожлантириш, ҳаракатларни мувофиқлаштириш, фазога йўналтириш, мувозанатни ривожлантириш, ҳаракатлар сифатини баҳолаш қобилиятини ва очик ҳавода ўйнаш қоидалари ҳақидаги билимларни ривожлантириш режалаштирилган. Шу билан бирга, дастур материалининг мураккаблиги бир ёшдан иккинчисига аста-секин ўсиб боради. Ҳар бир ёш гуруҳи учун янги ўқув материали ва болалар томонидан ўзлаштирилган моторли кўникмаларни такрорлаш ва такомиллаштириш учун материаллар тақдим этилади.

"Жисмоний тарбия" бўлимининг охирида мавжуд мактабгача ёшдаги болаларда йил охирига қадар ривожланиши кутилаётган ҳаракат кўникмаларининг рўйхати берилган. Мавжуд аниқ тузилма ва батафсил мазмунга қарамай, дастур болалар жисмоний тарбиясига замонавий

ёндашув нуқтаи назаридан камчиликларга эга: жисмоний тарбия дарслари таълим ва тарбия тури [2] ўтказишнинг қатъий методологиясига бўйсунди ва ижодий, интеграциялашган ва когнитив фаолият акс эттирилмаган. Шунингдек, жисмоний тайёргарликнинг стандарт кўрсаткичлари болаларнинг жисмоний ривожланиш даражалари ва соғлиғининг ҳолатини ҳисобга олмайди.

"Болалик" дастури битта китобга бирлаштирилган учта қисмдан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири мактабгача ёшдаги болаликнинг алоҳида боғичига бағишланган: кичик, ўрта ва катта. Дастурнинг асосий мақсадлари: соғлом турмуш тарзини таъминлаш, бошланғич ихтисослашув, болаларни умуминсоний кадриятлар билан таништириш, мавжудликнинг етакчи соҳалари - одамлар, нарсалар, табиат дунёси, боланинг ўзини ҳаракатлар ва тажрибалар субъекти сифатида англаш. "Болалик" - бу аниқ инсонпарварлик йўналишига эга дастур [4]. Дастурнинг барча учта "ёш" қисми бир хил тарзда тузилган, жумладан, анъанавий дастур бўлимларига ўхшаш таълим ва фаолият турлари бўйича бўлимлар берилган.

Дастурнинг асосий инновацион нуқталари. "Болалик" болаларга атроф-муҳит ҳақидаги билим ва ғояларни қайта қуриш билан боғлиқ дастур ҳисобланади. Бу билимларнинг мазмуни анъанавий дастурнинг ғоявий хусусиятидан озод бўлиб, шахсга қаратилган. Атроф-муҳит ҳақидаги билим ва ғояларни жорий этиш болаларнинг шахсий меҳнат фаолияти билан боғлиқ. Педагогик жараёни ташкил этиш нуқтаи назаридан дастур тарбиячини кичик гуруҳ ва индивидуал шаклларга эга бўлган болалар билан гуруҳларнинг анъанавий фронтал шаклини тўлдиришга йўналтиради. Дастурнинг ҳар бир бўлимида қисқача услубий тавсиялар ва болаларнинг дастур билимлари ва кўникмаларини ўзлаштириш даражаларининг хусусиятлари келтирилган.

"Болалик" дастурида "Соғлом, бақувват, қувноқ болаларни тарбиялаш" бўлими жисмоний тарбияга бағишланган бўлиб, у мактабгача ёшдаги болаларнинг физиологик, психологик ва педагогик хусусиятларидан бошланиб, икки қисмдан иборат. 1-қисм "Гигиеник маданият асосларини ўзлаштириш" (3-4 ёшли болалар учун) ва "Гигиеник маданиятга киришиш" (5-7 ёшли болалар учун) болаларнинг ўз-ўзига хизмат кўрсатиш кўникмалари ва амалий кўникмалари ҳақидаги ғояларни ўз ичига олади. ювиш, кийиниш, овқатланиш, нарсалар ва ўйинчоқларга ғамхўрлик қилиш жараёнида уста. 2-қисмда "Мотор маданияти асосларини ўзлаштириш" (3-4 ёшли болалар учун) ва "Мотор маданиятига кириш" (5-7 ёшли болалар учун) жисмоний тарбия вазифаларини тақдим этади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний тарбияси, умумий ривожланиш ва спорт машқлари ва ритмик ҳаракатлар эътиборга олинган. Дастурни ўзлаштириш даражаси ҳар бир ёш гуруҳида гигиеник маданият соҳасидаги ғоялар ва амалий кўникмаларни шакллантириш даражасига ва восита маданиятини шакллантириш даражасига қараб белгиланади.

Бизда мавжуд "Илк қадам" дастурининг «Жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзининг шаклланиши» соҳаси компетенциялари қисмида «Жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзининг шаклланиши» соҳасидаги ўқув-тарбиявий фаолият якунланганидан сўнг 6-7 ёшли бола учун ҳаракат кўникмалари :

- ўз имкониятлари ва ёши билан боғлиқ жисмоний ривожланиш меъёрларига мос равишда жисмоний фаоллик кўрсатиши
- турли ҳаракатчанлик фаоллигини уйғун равишда ва мақсадли бажаришни билиши
- турли ҳаётий ва ўқув вазиятларида майда моторика кўникмаларидан фойдаланиши
- ўз ҳаракатларини ҳиссиёт ва сезги органлари ёрдамида бошқариши
- шахсий гигиена малакаларини қўллаш
- соғлом турмуш тарзи ва овқатланиш асосларини билиши

• хавфсиз ҳаётий фаолият асослари қоидаларига риоя қилиши назарда тутилган [6]. Кўринадик, юқорида тахлига тортганимиз “Болалик” дастуридаги “Гигиеник маданият асосларини ўзлаштириш” (3-4 ёшли болалар учун) ва “Гигиеник маданиятга киришиш” (5-7 ёшли болалар учун) соҳалари каби чуқур эътибор қаратиш лозим бўлган хусусиятдир. Чунки Дастурнинг ўзига хос хусусияти болаларнинг дастур мазмунини ўзлаштиришнинг учта даражасини аниқлаш бўлиб, бу ўқитувчиларга жисмоний тайёргарлиги паст, ўрта ва юқори даражадаги болалар учун юқни фарқлаш имконини беради. Дастур шунингдек, мактабгача ёшдаги болаларда соғлом турмуш тарзи ҳақидаги ғояларни шакллантириш орқали уларни валеологик тарбиялашни назарда тутди. Мазкур дастурнинг камчилиги, С.С.Бичкова фикрига кўра, мактабгача таълим ташкилотининг кундалик режимида кўнгилочар тадбирларни ташкил этиш масалалари (қаттиқлашув, гигиеник шароитлар) ёритилмаганлигидир [13].

"Камалак" дастури 2-7 ёшли болалар билан ишлаш учун мўлжалланган бўлиб, унда дастур вазифалари рўйхати, уларни амалга ошириш ва ҳаётни ташкил этиш бўйича услубий тавсиялар мавжуд [11]. Ҳар бир ёш гуруҳи учун дастур алоҳида китоб сифатида нашр этилади. Анъанавий дастур каби “Камалак” болаларнинг бахтли болалигини, соғлом турмуш тарзини, ҳар томонлама жисмоний ва ақлий ривожланишини таъминлашнинг умумий мақсадларини илгари суради. "Камалак" ривожланиш вазифалари кетма-кетлигини белгилайди ва уларни анъанавий машғулотлар бўйича гуруҳларда бажаришни тавсия қилади. Дастурнинг ўзига хослиги шундаки, болаларнинг фаоллиги ва машғулотларга бўлган қизиқиши мазмунли ўйин мотивлари - тарбиячининг деярли барча гуруҳларни "ўраб турган" ўйин қаҳрамонлари ва сюжет мазмунини киритиши билан рағбатлантирилади. Ушбу тамойил ҳатто каттароқ мактабгача ёшдаги болалар учун ҳам қўлланилади. Эълон қилинган умумий назария ўртасида дастурда маълум бир бўшлиқ мавжуд педагогик жараён мазмунининг психологик асослари ва аниқ мақсадлари, болалар ҳаётини ташкил этишнинг мақсадлари ва шакллари бўйича дастур анъанавий дастурлардан дан сезиларли даражада фарқ қилмайди.

“Камалак” дастурининг асосий мақсадларидан бири болалар саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш, соғлом турмуш тарзи одатини шакллантиришдан иборат. Кун давомида дам олишни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларига катта эътибор берилади. Дастурнинг "Жисмоний тарбия" бўлими ёш гуруҳига мос равишда ўз номи ва тузилишига эга. Шундай қилиб, 1-кичик гуруҳ учун "Жисмоний тарбия асосларини қўйиш" бўлимида жисмоний тарбия дарсларининг шакллари, болаларнинг жисмоний тарбия машғулотларини амалга ошириш шартлари, ҳаракатлар, "Мотор алифбоси" асосларини ўзлаштириш тартиби, 2-кичик гуруҳ учун ушбу бўлимда гуруҳдаги жисмоний тарбия ва соғломлаштириш тадбирлари мажмуалари, асосий ҳаракатлар турлари ва бола ўзлаштириши керак бўлган асосий ҳаракатлар техникаси элементлари, болаларда жисмоний фазилатларни ривожлантириш хусусиятлари келтирилган.

Шуни ҳам қайд этиб ўтиш лозимки, юқоридаги “Болалик” дастурида ҳам "Мотор маданияти асосларини ўзлаштириш" (3-4 ёшли болалар учун) ва “Мотор маданиятига кириш” (5-7 ёшли болалар учун) жисмоний тарбия вазифалари, “Камалак” дастурида ҳам "Мотор алифбоси" асосларини ўзлаштириш тартиби алоҳида берилган. Агар “Илк қадам” билан таққослайдиган бўлсак, унда ҳам дастурнинг «Жисмоний ривожланиш ва соғлом турмуш тарзининг шаклланиши» бўлимида “Катта моторика” ва “Майда моторика” қисмлари берилган бўлиб, оз бўлса-да, бу масалага эътибор қаратилганини кўрамиз [6].

“Камалак” дастурида ўрта гуруҳ учун "Ҳаракат маданиятини шакллантириш" бўлими жисмоний тарбия кўникмаларини ривожлантириш тамойиллари ва болалар учун жисмоний фаолиятга қўйиладиган талабларни ўз ичига олади. Катта ёшдаги болалар учун шунга ўхшаш бўлим: ҳаракат қобилятлари рўйхати, жисмоний машқларни ташкил қилиш қоидалари

юришларни ташкил этиш хусусиятлари - уларнинг давомийлиги, мақсади, кийим-кечак талаблари, эрталабки машқлар ва уйқудан кейин машқларнинг хусусиятлари, тайёргарлик гуруҳидаги болаларнинг жисмоний ривожланиши ва таълими олдинги ёш гуруҳлари учун мавжуд тавсияларга мувофиқ амалга оширилади. Шунинг ҳам айтиб ўтиш лозимки, бу дастурда ҳаётнинг 7 ёшидаги болалар учун жисмоний тарбия бўлими мавжуд эмас. Шу билан бирга бу дастурнинг камчиликлари турли ёшдаги болалар учун тавсия этилган очик ўйинлар рўйхати, болаларнинг жисмоний тайёргарлигининг стандарт кўрсаткичларининг йўқлигида кўринади. Бу жиҳат "Илк қадам"да ҳам кўринади.

М.А.Рунованинг "Илдизлар" дастурида мазмун ва характер яхлит тарзда белгиланади. Болалар боғчасида мактабгача ёшдаги болада шахсий маданият асосларини ривожлантиришга қаратилган замонавий педагогик жараёнга эътибор қаратилади[7]. У инсонпарварлик педагогикасининг энг муҳим тамойилини - катталар ва боланинг, болаларнинг ўзаро, ўқитувчиларнинг бир-бири билан, ўқитувчининг ота-оналар билан мулоқоти тамойилини амалга оширади. Янги авлоднинг таълим дастури сифатида "Илдизлар" мактабгача ёшдаги болаликнинг доимий аҳамиятини инсоннинг кейинги ривожланиши учун жуда муҳим, асосий давр сифатида акс эттиради.

Дастурнинг асосий мақсади туғилишдан 7 ёшгача бўлган ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш, унинг универсал, шу жумладан ижодий қобилиятларини мос даражага этказишдир. Боланинг ёш имкониятлари; ҳар бир боланинг ривожланишда тенг бошланишини таъминлаш; саломатликни сақлаш ва мустаҳкамлаш ҳисобга олинган. Дастурнинг асосини психологик ёшнинг бола ривожланишининг босқичи сифатидаги контсептсияси ўзига хос тузилиш ва динамикага эгаллиги ташкил этади, шунингдек, А.В.Запорожетснинг бола ривожланишини кучайтириш, ўзаро боғлиқлик ҳақидаги илмий қарашлари унинг барча жиҳатларини қамраб олган.

Ушбу ёндашувга мувофиқ, дастур қуйидаги ёш босқичларини белгилайди: эрта болалик - гўдаклик (бир йилгача), эрта болалик (бир ёшдан уч ёшгача), мактабгача болалик: кичик мактабгача ёш (уч ёшдан беш ёшгача), катталар. (беш ёшдан этти ёшгача). Муаллифларнинг фикрига кўра, бу ёш даврийлиги имкон беради энг умумий тенденцияларни ва ҳар бир боланинг индивидуал ривожланиш истиқболларини кўриш лозим. Даврлаш болаларни турли ёш гуруҳларига мажбурий гуруҳлашни назарда тутмайди. Муайян меҳнат шароитларини ҳисобга олган ҳолда, мактабгача таълим ташкилотининг бир хил ва турли календар ёшдаги болалари бўлган ходимлар гуруҳларини ягона психологик ёш доирасида ташкил этиш мумкин. Дастур тарбиянинг дидактик тамойилларига мувофиқ тузилган, мактабгача ёшдаги болаларни тайёрлаш ва ривожлантириш. Ҳар бир ёш босқичи учун дастур ривожланишнинг тўртта етакчи йўналишини белгилайди: ижтимоий, когнитив, эстетик ва жисмоний; буларнинг ривожланиш хусусиятларини очиб беради, гўдаклик, эрта, кичик ва катта мактабгача ёшдаги чизиқлар; асосий фаолият турларининг иерархияси ўрнатилади (алоқа, объектив фаолият, ўйин). Дастур мактабгача ёшдаги боланинг шахсиятини ривожлантиришда асосий восита сифатида ўйин фаолиятига алоҳида ўрин беради. Ўйин дастурнинг барча таркибий қисмларини ва умуман, унинг мазмунини қамраб олади.

Жисмоний тарбия вазифалари "Жисмоний ривожланиш" ва "Саломатлик" бўлимларини амалга ошириш жараёнида ҳал қилинади. Ҳар бир ёш даври учун "Жисмоний ривожланиш" бўлимида болаларнинг жисмоний ривожланиши учун ёшга боғлиқ имкониятлар ва вазифаларнинг хусусиятлари келтирилган. Бу ерда болалар билан педагогик ишнинг мазмуни очилади: машқлар умумий ривожланиш эффектлари, асосий ҳаракатлардаги машқлар, очик ўйинлар ва ўйин машқлари, спорт ўйинлари, техник воситалар билан ҳаракат қилиш машқлари,

сув мухитида ҳаракатларни ўзлаштириш машқлари. Ҳар бир ёш даври учун тахминий восита режими таклиф этилади. Худди шу бўлимда мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланиш кўрсаткичлари белгиланади, улар болаларнинг психофизик ривожланишининг хусусиятларини, хусусан, ҳиссий ҳолати ва хатти-ҳаракатларини, жисмоний, функционал ривожланиш кўрсаткичларини ва жисмоний тайёргарлигини баҳолашга имкон беради. «Саломатлик» бўлимида болаларнинг руҳий саломатлигини мустаҳкамлаш ва болалик стрессининг асосий сабабларини очишга ёрдам берадиган шарт-шароитлар очиб берилган.

Дастурда ҳаракат режимини ташкил этиш - тарбиявий, жисмоний тарбия дарсларини, фаол дам олишни, кўшимча фаолият турларини, болалар боғчаси ва оиланинг биргаликдаги жисмоний тарбия ва соғломлаштириш ишларини, жисмоний тарбия тадбирларини ташкил этиш хусусиятлари батафсил очиб берилган. жисмоний ривожланиш даражаси ва жисмоний тайёргарлик, дастур уларнинг ўртача кўрсаткичларини тақдим этади. Мактабгача таълим муассасаларида болаларда универсал қобилиятларни ривожлантириш ва бошқа нарсалар қаторида жисмоний тарбия вазифаларини ҳал қилишга қаратилган комплекс дастурлардан ташқари, қисман (ёки ихтисослаштирилган) дастурлар ҳам кенг қўлланилади. Улар орасида жисмоний тарбия ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги дастурларни ажратиб кўрсатишимиз мумкин: "Мактабгача ёшдаги болалар учун жисмоний тарбия" (Л.Д. Глазирин), "Болалар билан моторли фаолият ва соғломлаштириш ишларини ривожлантириш дастури" (В.Т. Кудрявтсев), "Саломатлик" (В. Г. Алямовская); Валеологик дастурлар: "Болаликдан саломатлик (Т.С. Казаковтсева), "Салом" (М.Л. Лазарев); Юқори ихтисослаштирилган дастурлар: "Старт" (муаллифлар Л.В. Яковлева, Р.А. Юдина), "СА-ФИ-ДАН-СЕ" (Ж.Э. Фрилева, Э.Г. Сайкина); "Соғлом мактабгача тарбиячи" ижтимоий-соғломлаштириш технологияси (ишлаб чиқарувчи Ю.Ф. Змановский) [11].

Дастурнинг мақсади «Жисмоний маданият мактабгача ёшдаги болалар» мактабгача ёшдаги боланинг барча даврларида боланинг индивидуал ривожланиш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда жисмоний тарбиянинг соғлиқни сақлаш, таълим ва таълим йўналишларини оптимал амалга оширишдир[3]. Дастурнинг ўзига хос хусусияти унинг тузилишининг ўзига хослигидир. Материалнинг мазмуни ёш гуруҳлари бўйича эмас, балки жисмоний тарбия воситаларига мос равишда бўлинади - массаж, чиниқтириш, жисмоний машқлар. Ҳар бир ёш гуруҳи учун дастур батафсил кўрсатмалар беради. Соғлиқни сақлаш тамойилларини амалга ошириш учун махсус чора-тадбирлар, усуллар ва усуллар тизими тақдим этилади: табиий омиллардан фойдаланиш, тўғри ҳолатни шакллантириш, нафас олиш тизимини, индивидуал восита фазилатларини, психикани ривожлантириш учун жисмоний машқлар (диққат, ақл, макон ва вақтда ориентатсия ва бошқалар). Машғулотлар давомида тарбиявий йўналишни амалга ошириш учун ўқитувчига болаларга сабр-тоқат, чидамлилиқ, жасорат, ишончни намоён этишга ёрдам берадиган, шунингдек, ижобий ҳис-туйғуларнинг намоён бўлиши, ташаббускорлик ва мустақилликни ривожлантириш учун шароит яратадиган жисмоний машқларни танлаш тавсия этилади. Жисмоний тарбия воситаларидан таълим мақсадларида фойдаланиш болага атрофдаги дунёни ўрганишга имкон беради ва восита қобилиятлари ва эҳтиёжларини шакллантиришга, жисмоний такомиллаштиришда ёрдам беради. Дастурда ҳар бир ёш гуруҳи учун жисмоний машқларни йиллик режалаштириш, уларни амалга ошириш бўйича услубий тавсиялар, болалар билан таълим, тарбия ва соғломлаштириш ишларининг самарадорлиги, шунингдек мезонлар кўрсатилган.

"Болалар билан моторли фаолият ва соғломлаштириш ишларини ривожлантириш дастури" да муаллиф жисмоний тарбия муаммоларини ҳал қилиш учун муқобил, фанлараро ёндашувни таклиф қилди[9]. Дастурнинг мақсади - мотор соҳасини шакллантириш ва болаларнинг ижодий

фаолияти асосида ривожланиши учун психологик ва педагогик шарт-шароитларни яратиш. Муаллиф саломатликнинг тўртта тамойилини белгилаб берган болалар билан ишлаш: восита фаолиятининг махсус шакллари орқали тасаввурни ривожлантириш, мазмунли восита кўникмаларини шакллантириш, турли хил фаолият турларида яхлит ижобий психосоматик ҳолатни яратиш ва мустаҳкамлаш, болаларда ёрдам бериш ва эмпатия қилиш қобилиятини ривожлантириш. Жисмоний тарбия билан танишиш. асосий ҳаракатларни ривожлантириш учун машқлар ва топшириқлардан фойдаланиш, кўлнинг кичик мушаклари, юз ифодалари, спорт ва музикарий-ритмик машқлар, очик ўйинлар, аттракцион ўйинлар. Дастурда соғломлаштириш ишларининг ривожланаётган шакллари кўзда тутилган.

“Соғлик” дастури жисмонан соғлом, кўп қиррали таълим тизими, ташаббускор, мактабгача ёшдаги озод болани назарда тутган кенг қамровли дастур ҳисобланади[1]. Дастур тўртта йўналишни ўз ичига олади, улар ҳам ўзининг ички дастурига асосланади:

1. Жисмоний саломатлик – дастури. "Соғликни сақлаш гуруҳлари";
2. Психологик фаровонлик - "Сомфорт" дастури;
3. Маънавий саломатлик – “Шаҳар усталари”, “Кичик тадбиркор мактаби” дастурлари;
4. Ахлоқий саломатлик – “Одоб”, “Шаҳс” дастурлари.

Дастурнинг ўзига хос жиҳати шундаки, унда реабилитатсия гуруҳларини ташкил этиш, жисмоний ривожланиши ва тез-тез касал бўлган болаларни тарбиялашга эътибор қаратилган.

“Саломатлик” валеологик дастурининг мақсади унинг муаллифи Т.С. Казаковцева қарашларига кўра кўп қиррали, боланинг ҳар томонлама баркамол ривожланиши, унинг ҳар томонлама соғлиғини таъминлаш, турли мотор ва жисмоний фазилатларни ривожлантириш, валеологик билимларга асосланган соғлом турмуш тарзига эътиқод ва одатларни шакллантиришдан иборат[8]. Дастур иккита бўлимдан иборат: "Соғлом бўлиб ўсиш" - бошланғич мактабгача ёшдаги болалар учун, бу болалар саломатлигини муҳофаза қилиш ва мустаҳкамлаш, ҳар томонлама жисмоний ривожланиши ва боланинг турли ҳаракатларини шакллантиришни таъминлашга қаратилган ва " Соғлом бўлишни ўрганиш. " - мақсади боланинг соғлиғини яхшилаш бўлган катта мактабгача ёшдаги болалар учун; тўлиқ жисмоний ривожланиш ва жисмоний тайёргарликни, шаклланишини таъминлаш жисмоний такомиллаштириш, одатлар ва соғлом турмуш тарзига бўлган эҳтиёжлар. Уларнинг ҳар бирида “Мен одамман”, “Гигиена қоидалари”, “Ҳаракатлар”, “Ёмон одатлар”, “Ўзинга эҳтиёт бўл”, “Мен яхши одамман” бўлимлари мавжуд. Дастур билан ишлашнинг турли шакллари мавжуд. Болалар - валеологик мазмунга асосланган гуруҳлар (когнитив, тренинг, эвристик), ўйинлар, тадбирлар, гуруҳ ичидаги ва болалар боғчасидаги байрамлар ва бошқалар. Дастурда жисмоний ривожланиш ва физиоетрик кўрсаткичлар бўйича батафсил маълумотлар, заҳира қобилиятлари ва жисмоний тайёргарликни баҳолаш учун тестлар мавжуд бўлиб, улар жисмоний ривожланишга сезиларли таъсир кўрсатади.

Болаларга ташхис қўйишда тарбиячига сезиларли ёрдам берадиган юқори ихтисослаштирилган "Старт" дастурининг мақсади - болаларга ўз имкониятларини намойиш қилиш ва "мен" ни ҳаракатда ифодалашда ёрдам беришдир. Ушбу дастурда материал ёш гуруҳлари бўйича эмас, балки муайян ҳудудлар бўйича тақсимланади. Дастур мазмунига болаларнинг моторлилик фазилатларини текшириш методикаси, тарбиячи ва жисмоний тарбия ўқитувчиси ўртасидаги биргаликдаги иш вазифалари, мактабгача таълим ташкилотида жисмоний тарбия машғулотларини ташкил этиш хусусиятлари, мактабгача ёшдаги болаларга акробатик машқларни ўргатиш методикаси, ва ўйин фаолияти учун ривожланиш муҳитининг мазмунига эътибор қаратилган.

Рақс бўйича саломатлик ва ривожланиш дастурининг мазмуни-ўйин гимнастикаси "Сафидансе" мактабгача таълим муассасаларида жисмоний ва мусиқий тарбия дастурлари билан ўзаро боғлиқдир. Унинг мақсади мактабгача ёшдаги боланинг шахсини ҳар томонлама ривожлантиришга ёрдам беришдир [14]. Рақс ва ўйин гимнастикаси ёрдамида ва 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган болалар учун 4 йиллик ўқишга мўлжалланган. Дастурнинг асосий бўлимлари: "Рақс-бадий гимнастика", жумладан, ўйин ритмлари, ўйин гимнастикаси, ўйин рақслари, ўйин пластмассалари, бармоқ гимнастикаси, ўйиннинг ўзини массажи, мусиқий тақлид ўйинлари, саёҳат ўйинлари ва "Ижодий гимнастика", шу жумладан бўлмаган -стандарт машқлар, махсус топшириқлар, мусиқий ва ижодий ўйинлар. Ҳикоя асосидаги тадбирларни ташкил қилиш учун муаллифлар эмблемалар, токенлар, декаллар, маршрут варақлари, индекс хариталари ва мусобақа экранларидан фойдаланишни таклиф қиладилар. Дастурни амалга ошириш дарсларни ўтказишнинг ўйин услубига асосланади ва шунинг учун ўқув жараёни жозибали шаклга эга бўлиб, машқларни ёдлаш ва ўзлаштириш жараёнини осонлаштиради, дарснинг ҳиссий ҳолатини оширади ва боланинг ривожланишига ёрдам беради. фикрлаш, тасаввур ва ижодий қобилиятларни ўстиради.

Ижтимоий ва соғломлаштириш технологияси "Соғлом боғча боласи" дастурининг асосини ташкил этади. Ю.Ф.Змановский томонидан ишлаб чиқилган худди шу номдаги муаллифлик дастури, тадқиқот усуллари, ота-она университети, инноваторларнинг услубий ишланмалари ("Янги авлод" лойиҳаси) дастури қиради. "Соғлом боғча боласи" дастури мактабгача таълим муассасаларида тарбия ва соғломлаштириш ишлари муаммоларига бағишланган[5]. Дастурнинг ўзига хос хусусиятлари:

1. Интегратсиялашган ёндашув, жумладан, турли компонентлар, уларнинг умумийлиги бола учун "соғлом турмуш тарзи" контсептсиясида бирлаштирилган. Дастурни амалга ошириш асосан индивидуал равишда фарқланади.
2. Дастурнинг ҳар бир бўлимида ривожланиш психологияси, педагогик психология ва спорт тиббиёти қонуниятларини ҳисобга олиш билан бирга физиологик асоснинг мавжудлиги.
3. Ушбу дастур турли мактабгача таълим муассасаларида тавсия этилган воситалар ва усулларнинг кўпчилигининг соддалиги, қимматбаҳо асбоб-ускуналар сотиб олиш зарурати йўқлиги, ходимларнинг ихтиёрий равишда юқори даражадаги касбий тайёргарлиги, лекин мажбурий виждонлилиги билан амалга оширилиши мумкин.
4. Дастурда дастур амалга ошириладиган ҳудуднинг иқлимий, географик ва экологик хусусиятлари ҳисобга олинади.

Дастур бола соғлиғининг динамик ва айни пайтда патологик ва экстремал таъсирларга чидамли ҳолати сифатида кенг қамровли "физиологик" таърифини беради. Дастур олтига бўлимдан иборат бўлиб, боланинг танаси, улар диагностика комплекси, восита фаолиятини оқилона ташкил этиш ва самарали фаолият тизимини тавсифлайди. Болаларнинг фаол чиниқиши, мактабгача таълим муассасаларида қўлланиладиган психогигиеник ва психопрофилактика воситалари ва усуллари мажмуаси таклиф этилади, мактабгача ёшдаги болаларнинг рационал овқатланиш асослари тақдим этилади. Дастурнинг кичик бўлимларида тиббий экология муаммолари - ташқи муҳит омилларининг инсон саломатлигига таъсири, "экологик онг" тамойилларини шакллантириш, шунингдек, жинсий ривожланиш ва болалар саломатлигининг психологик ва педагогик жиҳатлари ҳисобга олинган.

ХУЛОСА. Болаларнинг жисмоний тарбияси мактабгача таълим муассасаларининг муҳим вазифаларидан биридир. Мактабгача ёшда орттирилган саломатлик инсоннинг ҳар томонлама ривожланишининг асосидир. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти инсоният тарихидаги энг инсонпарвар шиорни эълон қилди: "2000 йилга келиб сайёрадаги ҳар бир инсонга

соғлик! Шу билан бирга, "соғлик" тушунчаси жисмоний тарбиянинг ролини оширади. Жисмоний маданиятни мутлақо янги босқичга кўтариб, у инсоннинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун асос бўлиб, унинг пойдевори мактабгача ёшдан бошлаб қўйилади. Шу боис жисмоний тарбия тизимига етарлича эътибор бериш болаларнинг ҳаракатга бўлган табиий эҳтиёжини қондиради, боланинг танасига ҳаракатнинг таъсири, уларнинг ҳаракат қобилиятлари ва кўникмалари мустаҳкамланади, жисмоний қобилиятлар ривожланади. Кўринадик, ҳар бир дастур аниқ таълим ва соғломлаштириш ишларининг йўналишлари ва уларни амалга ошириш воситалари билан белгиланади. Шундай экан, республикада ҳам мактабгача таълим муассасалари тизимида турли вариатив дастурлардан фойдаланиш Учинчи Ренессанс пойдеворини яратаётган ёш авлоднинг жисмоний жигатдан баркамол ва соғлом бўлиб ўсишида муҳим роль ўйнайди.

Адабиётлар

1. Алямовская В.Г. Как воспитать здорового ребенка. Опыт создания авторской программы на базе дошкольного учреждения № 199 г. Н.Новгород. М., 1993.
2. Асхашина М.П. Современные подходы к физкультурно-оздоровительной деятельности дошкольников: Учеб.-метод. пособие. Омск, 2002.
3. Глазырина Л.Д. Физическая культура — дошкольникам. Программа и программные требования. М., 1999.
4. Детство: Программа развития и воспитания детей в детском саду / Под ред. Т.И.Бабаевой, З.А.Михайловой, Л.М.Гурович. СПб., 2000.
5. Здоровый дошкольник: Социально-оздоровительная технология XXI века / Авт.-сост. Ю.Е.Антонов, М.Н.Кузнецова, Т.Ф.Саулина. М., 2000.
6. "Илк қадам" Давлат дастури. 2018. 23-бет.
7. Истоки: Базисная программа развития ребенка-дошкольника. М., 2001.
8. Казаковцева Т.С. Программа по валеологии и физической культуре для дошкольных образовательных учреждений «Здоровье с детства». Киров, 1997.
9. Кудрявцев В.Т., Егоров Б.Б. Развивающая педагогика оздоровления (дошкольный возраст): Программно-методическое пособие. М., 2000.
10. Программа воспитания и обучения в детском саду / Под ред. М.А.Васильевой. М., 1985.
11. Радуга: Программа и методическое руководство по воспитанию, развитию и образованию детей в детском саду / Сост. Т.Н.Дронова. М., 1997.
12. Рунова М.А. Двигательная активность ребенка в детском саду: Пособие для педагогов дошкольных учреждений, преподавателей и студентов педвузов и колледжей. М., 2000.; Соломенникова О.А. Вариативные программы дошкольных образовательных учреждений и технология их использования. М., 1999.
13. Современные программы по физическому воспитанию детей дошкольного возраста / Авт.-сост. С.С.Бычкова. М., 2001.
14. Соломенникова О.А. Вариативные программы дошкольных образовательных учреждений и технология их использования. М., 1999.
15. Фрилева Ж.Е., Сайкина Е.Г. «СА-ФИ-ДАНСЕ». Танцевально-игровая гимнастика для детей: Учеб.-метод. пособие для педагогических детских и школьных учреждений. СПб., 2000.

